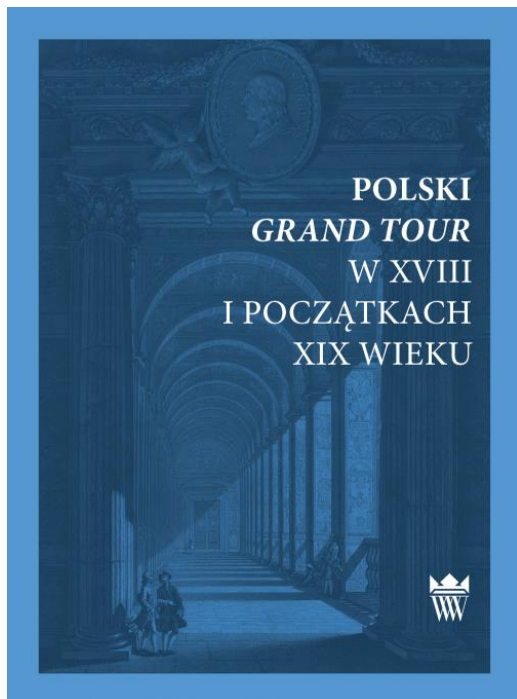


Recenzja:

Michał Skoczyński

Polski Grand Tour w XVIII i początkach XIX wieku



Tytuł: Polski Grand Tour w XVIII i początkach XIX wieku

Redakcja: Agata Roćko

Wydawnictwo: Regionalna Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa

Data wydania: 2014

Liczba stron: 466

ISBN: 978-83-63580-39-1

Publikacja będąca przedmiotem niniejszej recenzji jest efektem obrad ogólnopolskiej konferencji naukowej pod tytułem *Polski Grand Tour w XVIII i początkach XIX wieku*, którą w listopadzie 2013 roku zorganizowała Pracownia Literatury Oświecenia w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk wraz z Polskim Towarzystwem Badań nad Wiekiem Osiemnastym pod honorowym patronatem Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Ta ostatnia instytucja zdecydowała się wydać materiały z tej

sesji, których redakcją zajęła się Agata Roćko, adiunktka w Instytucie Badań Literackich PAN.

Zebrane w tomie 21 artykułów ma charakter naukowych opracowań historycznych oraz literaturoznawczych i zostało spisanych przez różnych autorów z wielu ośrodków naukowych w całej Polsce. Wspólną osią poruszanych tematów jest tzw. *Grand Tour*, czyli typ podróży uprawiany przez młodych arystokratów i intelektualistów europejskich celem dokształcenia się i zyskania obycia oraz wiedzy o świecie, popularny w wielu krajach w całej epoce nowożytnej. Ten rodzaj wyprawy był również popularny wśród elit szlacheckich Rzeczypospolitej, zarówno w dobie staropolskiej jak i czasach oświecenia. Teksty zostały uporządkowane w trzy grupy tematyczne: *Przemiany Grand Tour*, *Wokół Grand Tour* oraz *Nie Tylko Grand Tour*. Tom zawiera również podsumowanie w języku angielskim i francuskim, wykaz zastosowanych akronimów, a także indeksy nazw geograficznych i osobowych.

W pierwszej części tomu, *Przemiany Grand Tour* zamieszczone zostały artykuły opisujące charakter i przeobrażenia tego typu podróży w wieku XVIII, jakie miały miejsce na skutek zachodzących wtedy przemian cywilizacyjnych w Rzeczypospolitej. Tekst Marka Bratunia *Grand Tour: Narodziny-Rozwój-Zmierzch* (s. 21-30) ma bardziej ogólny charakter i przedstawia w kontekście europejskim różnorodność tego typu wyjazdów na przestrzeni XVIII wieku: ich celów, długości trwania, motywacji, postrzegania społecznego. Kolejny artykuł autorstwa Urszuli Kicińskiej, *Pedagogiczny aspekt podróżowania w dawnej Polsce*, (s. 33-44) porusza zjawisko instrukcji zalecających określone cele i zachowania w czasie podróży edukacyjnej, spisywane przez rodziców i wychowawców uczestniczących w nich młodych ludzi. Te uwagi pozwalają poznać cele i wartości jakie miały przyświecać tego typu przedsięwzięciom, a także z jakim nastawieniem wysyłano młodzieńców do odległych krajów europejskich. Szeroki zakres chronologiczny artykułu pozwala w pewnym stopniu

obserwować przemiany jakie zachodziły w tych kwestiach od XVI do XVIII wieku. Kolejny szkic, *Peregrynacje edukacyjne i poznawcze w źródłach czasów saskich* autorstwa Bożeny Popiołek (s. 47-64) skupia się na znacznie krótszym okresie czasowym i ma za zadanie ustalić czy pogłębiająca się w tej dobie konserwatywna stagnacja mas szlacheckich oraz zmieniające się realia polityczne wpłynęły na cele edukacyjne jakie stawiano podróżom typu *Grand Tour* oraz na wybierane przez podróżujących destynacje. Jeszcze bardziej szczegółowy charakter ma tekst Agnieszki Jakuboszczak, poświęcony *Zagranicznym podróżom Janusza Modesta Sanguszki* (s. 67-80). Autorka omówiła w nim ścieżkę edukacyjną księcia Sanguszki, ze szczególnym uwzględnieniem przygotowań i samego przebiegu podróży do Francji, oraz problem równowagi pomiędzy realizacją celów edukacyjnych oraz towarzysko-rozrywkowych przez młodego podróżnika. Następny tekst, *Podróże Polaków do Italii w drugiej połowie XVIII wieku: kontekst neapolitański* Angeli Sołtys (ss. 83-108) skupia się już nie na konkretnej podróżującej osobie, lecz na określonej destynacji podejmowanej w ramach *Grand Tour*. Autorka przedstawiła powody zainteresowania Neapolem turystów z epoki oświecenia, udział w tym ruchu Polaków oraz niezwykle ciekawą postać Francesco Rajoli, agenta króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, który reprezentował tam nie tylko osobiste interesy monarchy, ale także pełnił rolę konsula opiekującego się poddanyymi monarchy przybywającymi do miasta. Obszernie omówiona została także działalność kolekcjonersko-towarzyska Polaków przebywających w XVIII wieku w królestwie Neapolu. Zdecydowanie inny charakter ma artykuł Magdaleny Partyki *Pierwiastek osobisty w oświeceniowych dziennikach podróży* (s. 111-130). Autorka zwraca uwagę na równoległą zmianę koncepcji *Grand Tour* w okresie oświecenia oraz ewolucję dzienników podróży spisywanych w jego trakcie, które stały się bardziej indywidualne i odzwierciedlały realny wpływ spotykanych w czasie wędrówki prądów myślowych. Ujawnia także podmiotowość autorów w sferach emocji, zmysłowości i cielesności. Agata Roćko w swoim tekście *Polski Grand Tour „Dam Modnych”* (s. 133-150) pisze z kolei o kobietach podejmujących w XVIII wieku podróże po Europie o różnych charakterach, niekiedy całkiem bliskich typowemu *Grand Tour*. Autorka analizuje spisywane przez polskie damy dzienniki podróży i obok oceny ich wartości literackiej prezentuje również cele jakie im przyświecały oraz czynności jakie podejmowały w czasie wędrówek po Europie. Ostatnim tekstem w tej części tomu jest napisany przez Bożenę Mazurkową *Nowy Grand Tour w świetle Mes Voyages Walerii Tarnowskiej* (ss. 153-182). Autorka w pewnym sensie kontynuuje tematykę artykułu Agaty Roćko poprzez omówienie jednej kobiecej relacji z podróży spisanej między 1803 a 1804 rokiem. Wyprawa Walerii Tarnowskiej zostaje szczegółowo opisana celem podkreślenia nowych elementów jakie początki XIX stulecia wniosły te tego rodzaju wypraw, które miały zacząć tracić swój czysto edukacyjny charakter na rzecz poznawania świata poprzez obcowanie z kulturą i uczestniczenie w życiu towarzyskim europejskich elit.

Druga część zbioru zatytułowana *Wokół Grand Tour* koncentruje się już nie na samych podróżach, lecz bardziej na ich wpływie na przemiany w sztuce i kulturze epoki. Pierwszy z zawartych tutaj tekstów, *Portrety polskich dam jako pamiątka ich Wielkich Podróż* autorstwa Katarzyny Jagiełło-Jakubaszek (s. 189-2014), opisuje nurt malarstwa portretowego przedstawiający uczestników wypraw typu *Grand Tour* na przykładzie stosunkowo rzadko powstających wizerunków kobiet. Autorka przeanalizowała szereg portretów polskich dam z okresu oświecenia i na podstawie charakterystycznych cech zidentyfikowała je właśnie z tym nurtem malarskim. Renata Dampc-Jarosz w swym tekście *Wpływ włoskich podróży na działalność Anny Amalii von Sachsen-Weimar-Eisenach i Izabeli Czartoryskiej* (s. 201-214) skupiła się z kolei na owocach osobistej refleksji dwóch kobiet z podróży do Italii. Porównując działalność kulturalną polskiej arystokratki Izabeli Czartoryskiej z aktywnością niemieckiej księżnej von Sachsen-Weimar-Eisenach zauważa, że dzięki podróży obydwie wzbogaciły się o wiedzę i życiowe doświadczenia, równocześnie poszerzając ich horyzonty w zakresie kultury europejskiej. Z kolei artykuł *Polacy w Spa na trasie podróży w drugiej*

połowie XVIII wieku Agaty Wdowik (s. 217-228) traktuje o bardziej przyziemnych przeżyciach jakich doświadczali polscy podróżnicy w tym belgijskim uzdrowisku. Autorka omawia pobyty w kurorcie różnych grup – matek, młodych szlachciców czy arystokratów (na przykładzie książąt Poniatowskich). W ten sposób prezentuje drugą twarz podróży Grand Tour u schyłku XVIII wieku jaką były po prostu rozrywka, wypoczynek i uczestniczenie w życiu towarzyskim. Kolejny tekst, „Wyprawa na wojaż” Józefa Szymanowskiego autorstwa Wojciecha Kaliszewskiego jest z kolei omówieniem wymienionego w tytule dzieła literackiego, będącego swoistym projektem nowoczesnego wychowania młodzieży w formie zagranicznej kształcącej podróży. Zestaw rad opracowanych przez Szymanowskiego miał pozwolić młodym ludziom przygotować się do życia w zmieniającym się i trudnym świecie w oparciu o wartości europejskiego, klasycznego systemu wychowawczego uzupełnionego o wartości racjonalne i chrześcijańskie. Katarzyna Mickowska-Rachubowa w artykule *Grand Tour i włoska rzeźba w Polsce końca XVIII i początków XIX wieku* (s. 243-257) wraca do tematu sztuki zainspirowanej podróżami edukacyjnymi do Włoch. Autorka prezentuje zjawisko tworzenia rzeźb w stylistyce antycznej jako pamiątek dla odwiedzających Italię młodych Europejczyków i omawia przykłady tego typu zakupów dokonywanych przez Polaków w trakcie ich wypraw. Ostatni z tekstów w tej części zbioru, *Rola praktyk kulturowych Grand Tour w kształtowaniu polskiej tożsamości narodowej* Jolanty Czerzniewskiej (s. 261- 282) analizuje przykłady adaptowania wzorców wyniesionych z podróży edukacyjnych do realiów kultury i życia w Polsce, pochodzące z różnych okresów przełomu XVIII i XIX wieku. Autorka wykazała wpływ tych podróży na tworzenie struktur administracyjno-prawnych oraz zawiązywanie się lokalnych społeczności, jednak swoje dotychczasowe ustalenia uznaje jedynie za przyczynek do dalszych badań nad omawianym przez siebie tematem.

Ostatni dział w tomie, zatytułowany *Nie tylko Grand Tour*, miał za zadanie zebrać artykuły poświęcone podróżom europejskim Polaków w okresie oświecenia, które nie spełniały kryteriów *Grand Tour*. Pierwszy z tych tekstów autorstwa Kamili Szymańskiej, zatytułowany *Podróże zagraniczne leszczyńskiej młodzieży mieszczańskiej u schyłku XVII i XVIII wieku w świetle drukowanych kazań żałobnych* (s. 287-296) pokazuje, iż podróże zagraniczne podejmowała nie tylko szlachta lecz również mieszczaństwo. Odmienne były jednak cele tych wypraw, które znacznie rzadziej miały charakter czysto turystyczny i zwykle wiązały się z konkretnymi zadaniami, takimi jak zdobycie kwalifikacji i doświadczenia zawodowego lub zdobyciu specjalistycznej wiedzy. Aspekty kulturowe i towarzyskie odgrywały w nich znacznie mniejszą rolę i miały charakter raczej przypadkowy a nie z góry zaplanowany. Następny artykuł, *Drezdeńskie podróże Antoniego Sebastiana Dembowskiego* autorstwa Adama Perłakowskiego (s. 299-312) traktuje o ważnej destynacji w wędrówkach Polaków w XVIII wieku, w szczególności w epoce saskiej. Na przykładzie referendarza koronnego i późniejszego biskupa Antoniego Sebastiana Dembowskiego, przedstawione zostały specyficzne cechy przejazdów na tej trasie oraz cele jakie przyświecały pokonującym ją osobom. Podobny charakter ma kolejny tekst, *Rzym papieski w relacjach Polaków XVIII wieku* napisany przez Bogdana Roka (ss 315-332). W oparciu o opisy pamiętnikarskie uczestników podróży edukacyjnych i odwiedzających Rzym duchownych, przedstawiono specyfikę Wiecznego Miasta w dobie oświecenia w odniesieniu do życia zwykłych odwiedzających jak i wizyt na papieskim dworze. Autor omówił także zajęcia jakim oddawali się w Rzymie odwiedzający, ze szczególnym uwzględnieniem wizyt w świątyniach i oddawania czci relikwiom świętych, a także obcowania ze starożytną historią. Tematykę włoską kontynuuje tekst Magdaleny Ślusarskiej *Pawła Ksawerego Brzostowskiego przewodnik po zabytkach włoskich* (s. 335-356), w którym autorka omawia opublikowaną w 1811 roku broszurę *Kościół malowania znaczniejsze w Rzymie, w niektórych miastach włoskich, niemieckich, francuskich i polskich*. Ta praca będąca połączeniem przewodnika z własnymi wspomnieniami autora stanowi dużą ciekawostkę i cieszyła się zainteresowaniem

podróżnikom odbywającym wyprawy edukacyjne w początkach XIX wieku. Artykuł Tomasza Chachulskiego *Kazimierza Kognowickiego relacja z rzymskiej podróży* (s. 359-374) pozostając w tematyce włoskiej opisuje wspomnienia polskiego jezuitę który pod koniec XVIII wieku odwiedził Rzym i po powrocie wydał niezwykle barwny opis swoich impresji z tej podróży, w którym entuzjastycznie chwali odwiedzane miejsca i obiekty równocześnie rozpatrując swoje przeżycia przez pryzmat swojej tożsamości narodowej i historycznej. Kolejny tekst, autorstwa Zofii Rejman, *Zatracone peregrynacje* (s. 377-394) odbiega tematycznie od poprzednich i dotyczy edycji listów dotyczących jezuickiej działalności misyjnej poza granicami Europy – w Azji, Afryce i Ameryce. Relacje te w ciekawy sposób przedstawiają zniuansowane postrzeganie przez tych nietypowych podróżników pozaeuropejskich kultur i wynikające z ich relacji poszerzenie horyzontów rozumienia pozaeuropejskich kultur. Autorka przy okazji analizuje zainteresowanie orientem jakie żywiło społeczeństwo polskie doby stanisławowskiej. Ostatni artykuł w zbiorze, *Splątane tożsamości. Dyskurs kolonialny w polskich relacjach z podróży po Ameryce* autorstwa Pawła Kaczyńskiego (s. 397-413) na podstawie dzienników podróży oraz listów Tomasza Kajetana Węgierskiego i Juliana Ursyna Niemcewicza przedstawia postrzeganie przez polskich podróżników sytuacji zastanej przez nich w amerykańskich koloniach, zarówno w odniesieniu do ich związków z europejską metropolią, jak i wobec wprowadzania europejskiej cywilizacji na terytoriach skolonizowanych. Odnosili się oni w tych relacjach zarówno do wzorców antycznych i ogólnoeuropejskich, jak i własnych, polskich doświadczeń.

Tom *Polski Grand Tour w XVIII i początkach XIX wieku* jest bardzo wartościową i zróżnicowaną publikacją. Wbrew tytułowi zawiera artykuły o tematyce różnorodnej, niekiedy odchodzącej od problemu podróży edukacyjnych młodych elit europejskich w omawianym okresie. Ustalenia autorów pozwalają lepiej poznać techniki i cele podejmowanych podróży, nie tylko tych stricte edukacyjnych, a także ich wpływ na kulturę tak państw przez nich odwiedzanych jak i ich ojczystego kraju.